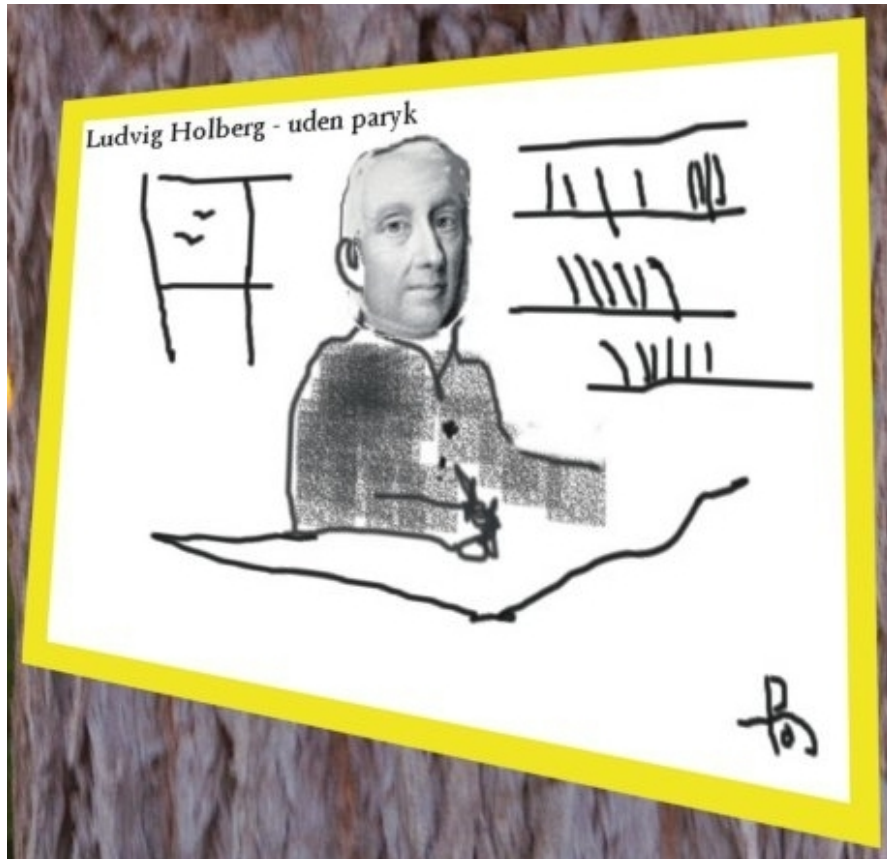

Tanker om Ludvig Holberg – uden paryk

Per-Olof Johansson,

Parykken hængt på Knag! Med Karlfolk-Isse
han skrev i Enrum, lo og skrev og lo.

*(Johs. V. Jensen: Ludvig Holberg,
trykt i Verdens Lys 1926).*

Angående udtrykket 'Holberg uden paryk', så tror jeg det er noget jeg finder på helt alene. Jeg finder et passende billede med paryk og går i tegneprogrammet og skræller parykken af ham. I vore dage kan ens gode ideer kontrolleres i Google. Her finder jeg først, at Inger Holst i Information 31.8.99 har anvendt udtrykket 'Holberg uden paryk' om en dansk-tjekkisk version af et antologistykke 'Jeppe'. 'Stykket er skrevet om, støvet af og befriet for Holbergs knirkende sprogtone. Jeppe spilles af en tjekkisk skuespiller som, gud være

lov, intet kender til teatersjællandsk. Desuden forskånes vi for pudderparykker.'

Jørgen Bonde Jensen har i 'Digternes paryk: studier i 1700-tallet : festskrift til Thomas Bredsdorff' skrevet en artikel, hvori han konstruerer en samtale mellem ham selv, Jens Baggesen og Holberg, hvor der falder dette ordskifte:

"Jensen: [...] Hvorfor Hr. Holberg går de stadig med paryk? Hvorfor indlod De Dem på det?"

Holberg: Hvorfor skulle jeg være anderledes end andre? Jeg levede i parykalderen, hvor standspersoner, såsom professorer og friherrer, gik med paryk. Det er alt. Desuden holder jeg af modsigelser. Det er gennem dem jeg erkender, det skriver jeg vist noget om i Niels Klim, at det dumme er det kloges forudsætning. Da der under krigen (Store Nordiske. Red.) blev lagt en afgift på 4 Rdl. på parykker, overvejede jeg et øjeblik at afhænde min, men jeg betalte uden at kny og har ikke fortrudt min tribut til forfængeligheden."

Og i Nils Klim er der et afsnit, som ikke kan forstås på anden måde, end at Holberg gør tykt nar af 'paryktiden'.

Teatermuseet spiller til efteråret en forestilling 'Holberg under parykken' - så andre har set ham for sig - uden paryk. Om jeg er alene om at have lavet et billede, en decollage med ham - uden paryk, ved jeg så ikke. Men her er da hans ansigtstræk bevaret og så ser han ganske nutidig ud. Og det kan hans forfatterskab også gøre, når man formår at acceptere, at ordbrug er skiftet, og at selve skriften er skiftet.

Egentlig underligt, at det ikke blev Holberg som gjorde det comme il faut at bruge de latinske bogstaver i Danmark i stedet for de krøllede. For dem brugte franskmændene ikke, og det var jo de franske komedier han introducerede i Danmark. Men hvad bogstaverne angår holdt han sig så vidt jeg forstår til det konventionelle. Ligefremhed kan vel siges at være en del af Holbergs program, som jeg ulærde læser ham. For os i dag fremstår vel de latinske bogstaver ligefremme i modsætning til frakturen, som er det faglige navn på de krøllede bogstaver. Som ovennævnte anmelder at tale om 'Holbergs knirkende sprogtone' forekommer mig helt hen i vejret. Det kan godt være, der tales med nu forældede udtryk og skrives med krøllede bogstaver, men knirkende det er hans sprogtone ikke.

Har man ikke lært at læse de krøllede bogstaver, som vi kaldte dem i skolen i halvtredserne, så er der da en vanskelighed. I Lillerød Skole blev de ordblinde med læsevanskeligheder sendt til et institut i København - det var virkelig avanceret for tiden - men det med at vi lærte de krøllede bogstaver, det var vist bare noget som var almindeligt dengang. Jeg gik stædigt i gang med Ingemanns romaner - det gik lidt tungt, men pludselig var det ovre og historien tog magten.

Siden har jeg haft en svaghed for at læse gamle bøger, og kan kun beklage den ungdom, som ved ikke at lære de bogstaver snyder sig for ikke så lidt. Bevares, meget bliver genoptrykt, men der er jo meget som aldrig bliver det, og kan man så ikke læse de bogstaver, er man udelukket fra at gøre selvstændige fund udenom autoriteterne – det er da ærgerligt.

En del af den gamle litteratur er siden blevet trykt som faksimile, altså identisk med den oprindelige bog. Hvad er så meningen med det? Jo derved kommer du uden om autoriteternes gengivelser, som ikke altid er lige autentiske, men du kommer også nær den oprindelige bog, for en bog er mere end 'indholdet'. Noget andet er, at der så også er forskelle i den verden. En udgivelse af Anders Sørensen Vedels 'Hundredvisebog' ved Paul Rubow siges at være behæftet med adskillige fejl, fordi den ikke er et fotografisk genoptryk men nysat – og forvejen er alle eksemplarer af bogen fulde af fejl – men Rubows version skulle altså have afstedkommet flere nye!

Jeg fandt forleden to bind af Holbergs komedier. Det er, siger de selv, 'genfremstillet' på grundlag af Holbergs selv foranstaltede udgaver fra 1723 og 1724, reproduktionen udført af Bernhard Middelboe, 'genfremstillet 1902'. Om dette skal forstås som fotografisk genoptryk eller nysat bliver jeg ikke umiddelbart klog på. Det finder jeg ud af en anden dag. Havde det nu været originaludgaven, jeg var løbet ind i, hvad det været en sag til 175.000 kr. Nu blev det til 21 kr. i en genbrugsbutik fordi alle bøger var til halv pris den dag! Jeg har da bladret i ikke så få bøger fra 1700-tallet. Jeg har da et bind af Holbergs Epistler fra 1765, og ved en sammenligning ligner den reproduktionen rigtig godt! Der er ganske få krummelurer, det er enkelhed som præger bindene.

Men jeg behøver jo ikke de to bind, for jeg har et bind med samtlige komedierne. Den er såmænd lidt gammel, den er fra 1843, udgivet af A.C. Boye. Teksten står i to spalter for at bogen ikke skal blive for tyk. Og så sådan lader komedierne sig læse og det er lidt godt, at de alle er der, overskueligt at få frem når man støder på en henvisning til en af de sjældent omtalte.

Det var lidt sjovere at læse Hans Mikkelsen eget forord til sine komedier og Just Justesens indledning i faksimile udgaven, så opleve man Holbergs joke med sine pseudonymer mere direkte. Jo de er også med i 1843, men har aldrig gjort indtryk på mig på samme måde.

Der sker så det, at jeg falder ned i en af komedierne, jeg aldrig har læst og sikkert heller ikke hørt om, for jeg har jo ikke studeret Holberg. Der er næppe noget han har skrevet, som ikke er kommenteret i et lærd værk. Men jeg går ganske uforberedt i gang med 'Philosop-

hus ud i egen Indbildning', som er en af de senere komedier og derfor ikke med i to-bindes udgaven.

På en eller anden måde virker den aktuel på mig. Problemstillingen med fundamentalisterne på den ene side og de, der tænker selv på den anden, har vi da klos op ad os. Hvis man synes det er knirkende, at 'filosoffen' staves 'philosophus' og lyder navnet Cosmoligoreus, falder man hurtigt af. Og komediens skelet er ganske tydeligt hele vejen igennem. Filosofen lader ingen være i uvidenhed om sine dyder – og intrigen at gøre det klart, at han skal indse, han blot er et menneske som andre. Det sker ved at han lokkes i en fælde af stuepigen Pernille, der nødig ser ham forenet med fru.

Personerne forbliver jævnt hen som sætstykker i et dukketeater – bortset fra Pernille. Hende er der personlighed i, hun er simpelthen Holbergs talerør men siden hun nu fremstår så troværdig som pigen Pernille, tror man næsten, at den må være gjort efter levende model.

Her må jeg give nogle eksempler fra samtalen med fruens bror Jeronimus, andenbejleren Leander og Pernille: Jeronimus kan ikke forstå, hvor Pernille vil hen med sin plan, og hun siger at hun har studeret en halv time på den rolle, så hun er sikker på den lykkes: Hun skal spille en anden filosof som modstykke til bejleren Cosmoligoreus. Leander foreslår, at det skal være en mand, som spiller denne rolle, men Pernille siger: *"Det kunne være godt nok! Men hvor finder man mandspersoner, der har sådan hoved og kapacitet, som jeg har?"* Da hun har stoppet deres indvendinger siger hun: *"Så hold jeres mund. I ved jo vel, at de største intriger i verden er spillet af fruentimmere. Naturen har begavet jer med styrke, men os andre med forstand. Det er min ringeste kunst at narre sådan en karl."* – Det er vel ikke ganske politisk korrekt efter nutidig alen, men alligevel noget mere feministisk, end vi umiddelbart ville tiltro 1700-tallet!

Hun roser Jeronimus for hans andel i en del af skuespillet, hvilket får ham til at sige, at der kan hun bare se, at mandfolk også har hoveder. Og får det rappe svar: *"Det er intet bevis på hoved. Jeg ser deraf alene, at I har eksekveret det, som jeg har opfundet. Og det er alt, hvad man kan forlange af stakkels mandfolk. Vi støber kuglerne og I kan skyde dem. Vi conciperer og I som copister renskriver. I får dog skyld for de største subtiliteter, skønt det meste er fruentimmerarbejde!"*

Planen lykkes og den stakkels Cosmoligoreus kryber til korset til hans tjener Petronius's store forbløffelse:

"Dette begriber jeg ikke; thi denne Spot har saaledes oprørt mit philosophiske Kallun, at jeg er færdig at sætte Ild paa Huuset."

Hertil siger Cosmoligoreus: *"Hos mig derimod har den gjort langt anden Virkning; thi jeg anseer denne Pige som en Medicus, der ved Remedier, skjønt noget skarpe, har cureret mig. Jeg mærker at den Philosophie, som gemeenligen læres udi vore Skoler, bestaaer udi*

pure Ord; vi lære at tale om Dyder, men vi lære ikke at practicere dem. Vi lære at kiende Dyrs, Træers og Planters Egenskab, uden at blive underviisede udi egen Kundskab; ja vi lære at see Skieven udi andres, men kand ikke see Bielken udi vore egne Øyen. Saa at vi komme ud af Skolerne lærdere, men ikke bedre og dydigere. Vore Læremestere bedrage os ved deres udvortes Anseelse, ved deres Skiægge, Klædedragt og philosophiske Grimacer; de bilde os ind, at Philosophie bestaaer derudi, item stedse at declamere mod Verden, og at igiennemhegle de Laster, som vi selv øve. Vi søge ikke at udlede Sandhed, men stræbe kun blindt at følge vore Læremesters Meening. Det gaaer os, som gemeenligen udi Selskab: naar en gisper, saa gispe alle andre tillige med ham. Vi følge blindt deres Lærdom, om hvilke vi have engang fattet høye Tanker; og de vildfarende Principia, som vi udi Ungdommen have faaet, hænge stedse ved os, saa at vi forsvare dem med største Haardnakkenhed.

PETRONIUS.

Jeg mærker, at det er sandt; thi enhver forsvarer sin Sects Lærdom.

COSMOLIGOREUS.

Visseligen! thi han beflitter sig kun paa at forklare og forstaae sin Læremesters Meening, uden at erhverve egen Meening. Det gaaer til udi Philosophie, som udi Religions-Sager. Hvo der er opdragen udi en Mahomedansk Skole, holder Mahomeds Lære alleene for Sandhed; og hvo der er opklækket udi en Synagoge, sætter sit Liv til for den Jødiske Troe. Thi den Ærbødighed, man har fattet for sine Lærere, foraarsager, at man hverken vil eller kand finde Sandhed.

PETRONIUS.

Paa den Maade har jeg og været en Philosophus udi egen Indbildning?

COSMOLIGOREUS.

Ja hvad andet? thi ligesom jeg blindt har fulgt mine Læremesters Fodspor, saa haver du fulgt min Lærdom. Om jeg havde holdt det for en Dyd at lyve og skuffe, saa havde du troet det samme. Denne Hændelse i Dag har aabnet mine Øyen, og givet mig Anledning til at examinere flere Vilfarelser. Jeg troer nu, at en Philosophi Qvalitet bestaaer ikke i at føre et stridigt Levnet mod andres, men at føre et bedre Levnet end andre. Og vil jeg derfor herefter ikke afsondre mig meere fra simple Borgere, hverken udi Levemaade eller Klædedragt. See der ligger min philosophiske Kiøle, som jeg træder under Fødder.

PETRONIUS.

See der ligger og min philosophiske Kaabe, som jeg træder under Fødder.

COSMOLIGOREUS.

Du maa herefter ikke meer kalde mig Cosmoligoreus, men Cosmus Holgersen.

PETRONIUS.

Herren maa ey heller meer kalde mig Petronius, men slet og ret Peer.

COSMOLIGOREUS.

Ja vore filosofiske Navne maa forvandles til menneskelige.

PETRONIUS.

Hvis Ovidius nu stod op igien, vilde han finde rig Materie til Forvandlinger: han vilde udi en Time finde to Philosophos forvandlede til Mennesker, og en Pragisk Doctor til en Stue-Pige. ”

Nu kunne man tro, at jeg har skrevet dette af efter min gamle udgave, men nej, citatet er hentet på nettet hos 'Arkiv for Dansk Litteratur'. Jeg venter mig meget af siden, da jeg klikker på link til faksimile – og bliver noget skuffet, da det viser sig at være faksimile af en udgave af Holbergsskrifter fra 1999! Så her drejer det sig om at dokumentere den korrekte tekst og ikke den oprindelige tekst, som det ellers er meningen med en faksimile. Ikke et ondt ord om det, det er to vidt forskellige målsætninger.

Men i hvert fald synes jeg, det skuespil passer godt til min ide om 'Holberg uden paryk' – for her smider hovedpersonerne udklædningen for blot at fremstå som mennesker. Og man skal ikke misforstå slutningen, når Pernille ikke kommer med blandt mennesker, hendes naturlighed fremstilles netop som menneskelighed af højere værd end en rangsperson.

Nogen tid efter læser jeg så Jens Kruuses bog om Holberg 'Poetisk kriger' fra 1968. Også den købt i en genbrugsbutik. Jens Kruuse lægger stor vægt på 'Philosophus ud i egen Indbildning' og opfatter den nærmest som selvbiografisk eller i hvert fald selvkritik! I hvert fald som den bedste af Holbergs sene komedier.

Jens Kruuse belærer mig så desuden om, hvilken stor musikdyrker Holberg var, det kan jeg heller ikke huske at have hørt om. Har nogen nogensinde lavet en koncert "Holbergs musik". For Holberg spiller fløjte, underviser i musik og prøver uden held på at lære at spille violin: "Hvor længe jeg haver spillet på violin, haver jeg dog ikke lært at stryge ret." *"Een ven havde han i hvert fald - en komponist Johann Adolph Scheibe. Holberg afskyede opera, "hans yndlings komponister var de klassiske italienerne Alessandro Scarlatti og Arcangelo Corelli. Hos dem fandt han, og finder man en klar ro, få og enkle temaer."* Det kunne jo være interessant at høre en koncert efter de linjer. Og så kan man gerne undlade parykkerne.

Skønt det nok lader sig gøre at spille fløjte med paryk på, kunne man godt tro, at det er lettere uden!